

MATEUSZ FĄFARA

fafara.mateusz@gmail.com

*Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Wrocławski,
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

PRZESZKODA CHOROBY PSYCHICZNEJ PRZYCZYNĄ NIEWAŻNEGO ZAWARCIA ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO W PRAWIE KANONICZNYM I W PRAWIE PAŃSTWOWYM

RECENZJA

Recenzent: ks. dr Jan Dohnalik

Artykuł Pana M. Fąfary *Przeszkoda choroby psychicznej przyczyną nieważnego zawarcia związku małżeńskiego w prawie kanonicznym i w prawie państwowym* podejmuje ważną i skomplikowaną tematykę wpływu chorób psychicznych na ważność związku małżeńskiego w dwóch porządkach prawnych – kanonicznym i państwowym. Ciekawe jest samo ujęcie tematu, które wymaga pewnej znajomości dwóch porządków prawnych. Porównanie tych porządków jest bardzo cenne i pozwala uporządkować podejmowaną tematykę. Samo pojęcie „przeszkody choroby psychicznej” nie występuje w Kodeksie Prawa Kanonicznego i dlatego takie sformułowanie w tytule artykułu jest nieprecyzyjne. Warto jednak zauważyć, że w samym tekście artykułu Autor doprecyzowuje powyższą tematykę, mówiąc nie o przeszkodzie, ale o wadzie zgody małżeńskiej. W omówieniu tematyki kanonicznej autor wyjaśnia kanon 1095, koncentrując się na pierwszym i trzecim numerze tego kanonu. Chyba warto byłoby poświęcić parę słów także numerowi drugiemu, odpowiadając na pytanie, czy brak rozróżnienia istotnych obowiązków małżeńskich może mieć również źródło w chorobie psychicznej. W przykładach przyczyn natury psychicznej związanych z numerem 3 kanonu 1095 Autor nadmiernie koncentruje się na zaburzeniach psychoseksualnych, podczas gdy na nieważność małżeństwa mogą wpłynąć także choroby psychiczne w sensie ścisłym oraz inne poważne zaburzenia osobowości.

Podsumowując, artykuł Pana Fąfary jest ambitną próbą dokonania porównania wpływu chorób psychicznych na ważność małżeństwa w porządku prawa kanonicznego oraz prawa państwowego. Należy docenić wiedzę autora z obu omawianych dziedzin prawa oraz Jego wysiłek, by usystematyzować powyższą tematykę.

STRESZCZENIE

Małżeństwo jest to związek relacji osób, mężczyzny i kobiety, które łączą się ze sobą, w celu połączenia swoich światów i spędzenia razem ze sobą życia. Małżeństwo, jako związek od lat bywa podstawowym zagadnieniem w psychologii, w religii w prawie, w socjologii oraz w filozofii. Związek małżeński to instytucja, która odpowiada potrzebom człowieka, Trwałość związku zależy od odpowiedniej komunikacji, umiejętności rozwiązywania konfliktów. Życie rodzinne płynie w sposób falowy na wielu płaszczyznach. Często bywa tak, że nie w taki sposób, w jaki chcemy. Małżeństwu towarzyszą rozmaite problemy, wręcz nie wyobrażalne w momencie zawarcia związku małżeńskiego. Częstym powodem nie radzenia sobie w małżeńskiej relacji są zdarzenia spowodowane przez ograniczoną wolę osoby w skutek choroby psychicznej, rozmaitych zaburzeń osobowościowych. W takim wypadku są one nieuznawane przez ustawodawcę nadającym znaczenie prawne relacji międzyludzkiej. Praca w sposób treściwy pokazuje, w jaki sposób przeszkoda choroby psychicznej wpływa na ważność związku małżeńskiego w systemie prawa kanonicznego oraz w systemie prawa polskiego.

Słowa kluczowe: choroba psychiczna, prawo, nieważność

Małżeństwo to przymierze „przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury na dobro małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa” (Kodeks Prawa Kanonicznego, 2008). Małżeństwo trwa póki śmierć ich nie rozłączy.

Każdy człowiek z mocy prawa naturalnego posiada uprawnienie przystąpienia do zawarcia małżeńskiego związku tzw. *iusconnubii*. Zarówno prawodawca kościelny, jak i świecki, stawiają nupturientom kilka wymagań, które są dostosowane do godności i powagi związku małżeńskiego. Takim podstawowym i pierwszym jest osiągnięcie odpowiedniego stopnia dojrzałości umysłowej (Świaczny, 2007).

Należy pamiętać, iż małżeństwo w Kościele Katolickim jest znakiem łaski oraz jej udzieleniem przez Chrystusa w Kościele. Jest ono znakiem niepodzielnej jedności Chrystusa z Kościołem, jak również znakiem miłości Chrystusa Pana w pełni w swoim aspekcie psychologiczno-uczuciowym w pełni realizującym się w uświęconej wspólnocie sakramentu tworzącej kościelną Komunię (Żurowski, 1987). Związek małżeński od zawsze był i jest istotny dla spójności wiary. Jezus Chrystus podkreślał, że wydalenie żony przez męża nie jest zjawiskiem, jakie miał na myśli Bóg. Nie potępiał narodu żydowskiego za ten ich element prawa, ale podkreślał wyraźnie, że ludzie dopuszczający się czynu rozwodu, odrzucają w ten sposób Boże zamyslenie nad małżeństwem, którego konsekwencją jest nierozzerwalność węzła małżeńskiego. Małżeństwo, a więc nierozzerwalny związek między kobietą a mężczyzną jest obecny w zamysle Boga, podlega prawu boskiemu oraz ludzkiemu.

W wymiarze cywilnym małżeństwo definiuje się jako trwały, egalitarny związek mężczyzny i kobiety powstały z ich woli w sposób sformalizowany określony jako swoista dwustronna czynność prawna zbliżona do kategorii umów. Instytucja małżeństwa jest rodzajem stabilizacji społecznej. Stanowi zainteresowanie psychologii, socjologii, prawa, teologii, etyki (Smyczyński, 2009). Trzeba pamiętać, że instytucja małżeństwa ma za sobą długą drogę rozwoju i nadal jest w procesie ciągłej ewolucji. Podstawą ciągłych zmian są przesłanki ekonomiczno-społeczne, jak również zmiana mentalności i obyczajowości społeczeństwa oraz zwięzanie się kręgu. Małżeńskie oraz rodzinne relacje kształtowały osobiste sfery życia ludzkiego (Winiarz, 1995). Porządkują takie sprawy, jak np. ułatwia pochodzenie potomstwa, uporządkowuje jednostkowy stan cywilny, kształtuje rodzinne stosunki, chociażby w stosunku powinowactwa oraz stwarza rodzinne grupy, będące częścią społecznej całości, elementem istotnym w wymiarze cywilnym państwa. To właśnie małżeństwo jest centrum rodziny. Wtedy powstaje bowiem rodzina, kiedy kobieta i mężczyzna postanawiają wspólne pożycie. Aby mogła zająć możliwość owego wspólnego pożycia, należy spełnić kilka podstawowych warunków.

Prawo kościelne Kościoła Katolickiego, jak i prawo świeckie wymieniają przeszkody, które uniemożliwiają wstąpienie w związek lub też stwierdzają nieważność takiego związku, jak chociażby w przypadku choroby psychicznej, kiedy to małżeństwo nie jest związane w sposób przewidziany prawem (Wenz, 2008).

Obecnie ciężko jest podać ogólną podstawową definicję choroby psychicznej. Psychiatria wymienia wiele ich typów, które różnią się od siebie: rodzajem oraz nasileniem objawów, czasem ich trwania, odmiennym ich wpływem na podstawowe życiowe funkcjonowanie człowieka. Brak jest również wyraźnych granic pomiędzy odczuciami, które są prawidłowe a odczuciami patologicznymi. A więc zachowanie, które jest inne niż oczekiwane przez społeczeństwo nie musi zostać uznane za przejaw zaburzenia psychicznego (Falicki, 1985).

W węższym znaczeniu choroba psychiczna jest to synonim psychozy. Zaburzenie psychiczne w znaczącym stopniu ogranicza wgląd, czyli rozpoznanie choroby. Osoby chore psychicznie z reguły nie są świadome swojej choroby, *a więc nie przyznają się do niej. Zaburzenia te ograniczają również zdolność radzenia sobie z podstawowymi czynnościami codziennymi oraz są przyczyną poważnych zakłóceń myślenia, postrzegania, nastroju, napędu psychoruchowego oraz innych funkcji psychicznych, które powodują zaburzenia zachowania w środowisku społecznym.*

Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z 1994 Dz.U. z 1994 roku Nr 111, poz. 535 określa, iż zaburzenia psychiczne w Polsce dzieli się na choroby psychiczne, czyli stany, w których obecnie występują zaburzenia psychotyczne, upośledzenia umysłowe, oraz inne stany, które zakłócają czynności psychiczne. Ta sama ustawa w artykule 23, 24 i 28 wymaga, aby ustalić stan pacjenta i stwierdzić, jakie występują u niego psychotyczne objawy. Zgodnie z klasyfikacją ICD-10 w kategoriach manii oraz depresji psychotycznej są: urojenia, omamy (halucynacje), skrajna dezorganizacja myślenia, jak np. niekontrolowany natłok myśli, oraz skrajne zachowania zaburzenia, czyli zatrzymanie wszelkiej aktywności (tzw. osłupienie) bądź też w drugą stronę, czyli beładne pobudzenia (podniecenie) ruchowe (por. Aktualności – Psychiatria Polska, 2011).

Człowiek chory psychicznie często wywołuje w innych osobach poczucie zagrożenia, lęku i niepokoju. Takie odczucia wynikają z niezrozumiałe dziwaczne zachowania, opowiadania nieprawdziwych historii, opowiadań zwanych urojeniami.

Do takiej kategorii chorób należą m.in. zaburzenia schizoafektywne, schizofrenia, psychoza maniakalno-depresyjna, nerwice czy zaburzenia psychiczne, które wynikają z ograniczonego uszkodzenia mózgu (Haslam, 1997).

Każda istota ludzka ma prawo do zawarcia ważnego związku małżeńskiego w sposób samodzielny, odpowiedzialny, wolny w wyrażeniu zgody, a także wolny od przeszkody małżeńskiej. Dlatego też warto zastanowić się, w jaki sposób choroba

psychiczna może przyczynić się do unieważnienia związku małżeńskiego w prawie kanonicznym i w prawie cywilnym.

ZDOLNOŚĆ OSOBY CHOREJ PSYCHICZNIE DO ZAWARCIA ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO W PRAWIE KOŚCIELNYM I PAŃSTWOWYM

W prawie państwowym

Przepisy artykułu 11 i 12 KRiO zawierają tematykę dotyczącą zawierania związku małżeńskiego przez osoby, które są dotknięte chorobą psychiczną bądź też niedorozwojem umysłowym. Treść tych artykułów wyraźnie zaznacza, że osoby dotknięte psychiczną chorobą bądź też niedorozwojem umysłowym nie mogą wstąpić w związek małżeński, jeżeli ich ubezwłasnowolnienie jest całkowite. Jeśli stan zdrowie nupturienta nie zagraża zdrowiu przyszłego potomstwa ani przyszłemu życiu małżeńskiemu, a osoba nie została ubezwłasnowolniona całkowicie, sąd ma prawo zezwolić na zawarcie małżeństwa (Pietrzykowski, 2012).

Ustawodawca państwowy ustanowił, iż choroba psychiczna bądź niedorozwój umysłowy są przeszkodą do zawarcia związku małżeńskiego w prawie polskim. Sąd w niektórych przypadkach może zezwolić chorej osobie wstąpić w związek małżeński, ponieważ tylko całkowite ubezwłasnowolnienie wyklucza możliwość zawarcia małżeństwa (Pietrzykowski, 2012).

Choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy muszą być potwierdzone lekarskim zaświadczeniem. Chorobę psychiczną można uleczyć, natomiast niedorozwój umysłowy jest przypadkiem nieuleczalnym. Piasecki zaznacza, iż w wypadku unieważnienia małżeństwa ważne ma znaczenie fakt, czy choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy stwierdzone były w dacie zawieranego małżeństwa. Choroba psychiczna, która powstała po zawarciu związku małżeńskiego, nie może czynić małżeństwa, które podlegałoby unieważnieniu (Piasecki, 2005). Artykuł 561§. 2 k.p.c. mówi, iż sąd w postępowaniu nieprocesowym może zezwolić osobie dotkniętej chorobą psychiczną wstąpić w związek małżeński na wniosek tej osoby. Choroba psychiczna oraz niedorozwój umysłowy są przyczynami dysfunkcji związków, odbiegają od prawidłowego funkcjonowania przeciętnego związku małżeńskiego. Mogą też być zagrożeniem dla zdrowia i bezpieczeństwa przyszłego potomstwa.

W prawie kościelnym

Prawodawca kościelny z jednych wymogów zawarcia ważnego związku małżeńskiego wymaga, aby zgoda małżeńska była wolna od wad. Zgodę małżeńską w tym

wypadku rozumiemy, jako akt woli mężczyzny oraz kobiety, którzy wzajemnie się przyjmują oraz oddają w celu zawarcia związku małżeńskiego.

W przypadku podjętej analizy w pojęciu niezdolności do zawarcia i podjęcia obowiązków małżeńskich, trzeba zaznaczyć, że pewne uwarunkowania oraz elementy są poznawalne, a także określone oraz usystematyzowane. Dokonuje się to również przez orzecznictwo Roty Rzymskiej (Paździor, 2009).

Kodeks Prawa Kanonicznego kan. 1095 n. 1 wyraża, iż narzeczeni nie są zdolni do wyrażenia zgody małżeńskiej, jeśli jest brak posiadania dostatecznego używania rozumu. Nieposiadanie dostatecznego rozumu jest to wynik habitualnej choroby umysłowej. Natężenie tych chorób może być różne, a więc może różnie wpłynąć na rozeznanie nupturienta. Niedorozwój umysłowy oraz zaburzenia psychiczne skutkują nieważnością małżeństwa, jeżeli pod ich wpływem strona nie może wytworzyć pojęcia właściwego o małżeńskiej naturze. We wszystkich przypadkach, które dotyczą niedorozwoju umysłowego, jak również ciężkich zaburzeń psychicznych, konieczne jest wypowiedzenie się biegłych. Osobami nieważnie zawierającymi związek, pozbawionymi rozumu są np. osoby pijane, odurzeni narkotykami, a także te osoby, które znajdują się pod wpływem hipnozy. Każdy rodzaj przypadku musi być oceniony osobno (Pawluk, 1984). Kanon 1095 n. 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego mówi o psychicznej niezdolności do przyjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. Psychiczna niemożność, która jest wypełniona istotnymi obowiązkami, które wynikają z umowy małżeńskiej dotyczą najczęściej sfery seksualnej. Taka niemożność może pojawiać się często w sferze seksualnej, a jej najczęstszym przejawem mogą być np. homoseksualizm, czyli zboczenie płciowe, które polega na pociągu seksualnym do osobników tej samej płci, jeżeli przekreśla *ius in corpus*, nimfomania, tzw. choroba wzmożonego popędu płciowego u kobiet, jeśli ponad jakąkolwiek wątpliwość uniemożliwia dochowanie wierności w związku małżeńskim, pomimo szczerej intencji, a także transseksualizm, polegający na chorobliwym pragnieniu zmiany swojej płci itp. (Pawluk, 1984).

SKUTKI ZAWARTEGO MAŁŻEŃSTWA Z POWODU CHOROBY PSYCHICZNEJ LUB NIEDOROZWOJU UMYSŁOWEGO

W prawie państwowym

Kodeks rodziny i opiekuńczy mówi, iż unieważnienia związku małżeńskiego z powodu choroby psychicznej lub też niedorozwoju umysłowego jednego z małżonków ma prawo żądać każdy z małżonków (art. 12 § 2), a także na ogólnych zasadach prokurator (art. 22). Sprawy o unieważnienie małżeństwa są rozpoznawane w I in-

stancji przez sądy okręgowe w procesie w postępowaniu odrębnym (por. Legeo, n.d.). Według prawa rodzinnego osoby dotknięte chorobą psychiczną lub niedorozwojem umysłowym nie mogą przystąpić do zawarcia związku małżeńskiego.

W momencie uchylenia ubezwłasnowolnienia małżeństwo, które zostało zawarte przez całkowicie ubezwłasnowolnioną osobę, nie może być unieważnione. Ubezwłasnowolnienie całkowite może zostać uchylone w czasie trwania procesu o unieważnienie małżeństwa (Piasecki, 2005).

Małżeństwo, które zostało zawarte bez zezwolenia sądu przez osobę, która jest dotknięta chorobą psychiczną bądź też niedorozwojem umysłowym, po ustaniu choroby psychicznej unieważnić nie można. Zakładając, że sąd wyrazi zgodę osobie, która jest dotknięta omawianą przeszkodą, należy podkreślić, że udzielenie zezwolenia konwaliduje małżeństwo (czyli występuje w momencie, gdy przyczyna, przez którą zawarcie małżeństwa było zakazane, przestaje istnieć). W takiej okoliczności nie może być unieważnione małżeństwo, pomimo iż było zawarte w czasie występowania przeszkody), które zostaje zawierane mimo zakazu przewidzianego w art. 12 ust 1. k.r.o. Postępowanie w sprawie o udzielenie małżeństwa po dokonanej fakcie (*ex post*) może zostać wszczęte na wniosek tego małżonka, który został dotknięty chorobą psychiczną lub też umysłowym niedorozwojem również czasie toku procesu o stwierdzenie nieważności małżeństwa. „Sąd, przed którym ma miejsce postępowanie procesowe w sprawie o unieważnienie małżeństwa, powinien je zawiesić do czasu zakończenia postępowania o udzielenie przez sąd zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego” (Pietrzykowski, 2012, s. 205–209).

W prawie kościelnym

Kodeks Prawa Kanonicznego Jana Pawła II wyraźnie stwierdza, iż niezdolne do zawarcia związku małżeńskiego są osoby, które są pozbawione wystarczającego używania rozumu, mające poważny brak w rozeznaniu oceniającym, co do istotnych praw oraz obowiązków małżeńskich wzajemnie przekazywanych oraz przyjmowanych. Nie są również zdolne z przyczyn natury psychicznej podjąć istotnych obowiązków małżeńskich (kan. 1095). Nupturient swoimi możliwościami psychicznymi powinien wykazać gwarancję, że jest w stanie wypełnić obowiązki małżeńskie, które przyjął. Gdyby jednak tych obowiązków nie był w stanie wypełnić w chwili zawierania małżeństwa (niezależnie od jego dalszego trwania), umowa małżeńska byłaby nieważna. Nupturient swoją postawą psychiczną musi dać gwarancję, że wypełni obowiązki przyjęte przez siebie. Kodeks z 1983 roku uznaje, że przyczyny niezdolności nupturientów są natury psychicznej. W ten sposób pojawia się zgoda wady małżeńskiej. Można stwierdzić, iż niezdolności do podjęcia obowiązków małżeńskich, które mają swój

zależek w przyczynie natury psychicznej, przyczyniają się wadliwości konsensu. Nie ma żadnego znaczenia, czy zaburzenia natury psychicznej powodującej niezdolność są uleczalne czy też nieuleczalne. Bierze się pod uwagę jedynie taki stan psychiki i osobowości nupturienta, który istniał w momencie zawierania ślubu.

Przyczyny braku wystarczającego używania rozumu skutkują nieważnością związku małżeńskiego. Mogą mieć charakter stały: choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy w poważnym stopniu lub przejściowy, np. upicie się. W taki sposób nupturient jest niezdolny do zawarcia związku (por. Pierzchalski, 2012). Wymienione wyżej przyczyny ma zapewne na myśli prawodawca kodeksowy, gdy formułuje kan. 1095 n. 1: „Niezdolni do zawarcia małżeństwa są ci, którzy są pozbawieni wystarczającego używania rozumu” (Kodeks Prawa Kanonicznego, 2008, s. 433). Do stwierdzenia przez Sąd kościelny nieważności małżeństwa z tego tytułu, określony stan chorobowy musi istnieć w chwili wyrażania małżeńskiego konsensu związku (por. Pierzchalski, 2012).

Szeroka płaszczyzna dotycząca zagadnienia małżeństwa zawiera w sobie ogromną ilość aspektów. Aby pojąć i zrozumieć całą dziedzinę małżeństwa, należy sięgnąć do aspektu norm prawnych prawa kanonicznego i nauk teologicznych oraz dziedzin nauk prawa cywilnego, psychologicznego – zwłaszcza z dziedziny relacji interpersonalnej, socjologicznego. Każda z tych dziedzin naukowych posiada wiedzę z zakresu małżeństwa. Osoba chcąca wstąpić w związek, powinna zapoznać się z każdą z nich. Dzięki temu przyszli małżonkowie będą lepiej rozumieć, czym jest związek małżeński między mężczyzną a kobietą, poznają lepiej siebie, a przez to lepiej drugą osobę. Będą zapoznani z tym, co można, a co jest przeszkodą bądź też, co ogranicza możliwości zawarcia związku małżeńskiego. Dzięki odpowiedniej wiedzy nupturienti będą mogli uniknąć konsekwencji prawnych prawa polskiego oraz kanonicznego.

BIBLIOGRAFIA

- Aktualności – Psychiatria Polska*. (2011). Pobrane z: http://www.psychiatriapolska.pl/uploads/images/PP_6_2011/Aktualnosci157_Psychiatria_Polska_6_2011.pdf.
- Falicki, Z. (1985). *Psychiatria społeczna*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Jan Paweł II. *Kodeks Prawa Kanonicznego*. (2008). Poznań: Pallotinum.
- Haslam, M. (1997). *Psychiatria*. Poznań: Zyski i S-ka.
- Legeo. (n.d). [Baza tekstów prawnych]. Pobrane z: <http://prawo.legeo.pl/iii-czp-7-02>.
- Pierzchalski, J. (2012). *Stwierdzenie nieważności małżeństwa z powodu niedojrzałości*. Pobrane z: <http://pierzchalski.ecclesia.org.pl/index.php?page=10&id=10-01&sz=&pyt=246>, 2012-05-12.

- Pietrzykowski, K. (red.). (2012). *Kodeks rodzinny i opiekuńczy*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Paździor, S. (2009). *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n.3*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Pawluk, T. (1984). *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Piasecki, K. (2011). *Prawo małżeńskie*. Warszawa: LexisNexis.
- Smyczyński, T. (2011). *System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: Wydawnictwo C.H. BECK.
- Szewczuk, W. (1990). *Psychologia*. Warszawa: PWN.
- Świaczny, S. (2007). *Rozwiązanie małżeństwa i stwierdzenie nieważności małżeństwa w sądach kościelnych*. Warszawa: Lex.
- Wenz, W. (2008). *Kancelaria parafialna jako przestrzeń kościelnego posługiwania. Studium kanoniczno-pastoralne*. Wrocław: Studio Graphito.
- Winiarz, J. (1995). *Prawo rodzinne*. Warszawa: PWN.
- Żurowski, M. A. (1987). *Kanoniczne prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Katowice: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej.